

«Heller dø med ære enn leve med skam»:

OM FRIHETSKJEMPEREN AANUND TVEIT

Sakset fra artikkelen «Fedrelandet foran alt: Skuddene i Trandumskogen 9. mai 1944»

av Thomas V.H. Hagen, historiker ved Stiftelsen Arkivet/Agderposten 9. mai 2014

Festtaler og dikt i fredstid er én ting. Å vise offervilje og mot i den mest alvorlige situasjon som tenkes kan – foran døden – noe annet. I 1944 falt seks sørlendinger for eksekusjonspelotongens skudd i Trandumskogen, fordi de hadde kjempet illegalt for et fritt Norge. I 75års-jubileet for krigens opphør, er det grunn til å minnes heltene fra 1944 som satte fedrelandet foran alt. En av dem var fra Lillesand.

Rundt 400 nordmenn ble henrettet i Norge under andre verdenskrig, hvorav om lag 300 etter dom. I den såkalte «Sørlands-saken» ble ni utpekte hovedmenn stilt for tysk krigsrett i Oslo den 14. april 1944. De seks som ble henrettet ved skyting på Trandum den 9. mai, var major Arne Laudal fra Oddernes, bilsakkyndig Arne Thurin Bjørge fra Arendal, redaktør Olav Dyvik, bokholder Torleif Tellefsen fra Grimstad, lærer Aanund Tveit fra Lillesand og disponent Knut A. Bø fra Bygland. Alle seks hadde vært dypt involvert i oppbyggingen av Milorg og etterretningsorganisasjonen XU i Agder fra 1941.

Aanund Tveit etterlot seg flere brev og dikt som han i dypeste hemmelighet nedtegnet på dopapir under sitt fangenskap i Kristiansand og senere på Grini. Originalpapirene befinner seg nå på Stiftelsen Arkivet i Kristiansand.

«MED, MED I ALT»

I november 1942 kom Gestapo på sporet av en hemmelig militærorganisasjon i Sør-Norge. Fra Stavanger fikk Gestapo i Kristiansand melding om å arrestere fem navngitte personer. Blant dem var major Arne Laudal. Natt til 7. desember og de neste ukene og månedene ble over 300 personer i Vest- og Aust-Agder arrestert. Til en viss grad var det tilfeldigheter som avgjorde hvem som ble tatt, når de ble arrestert og hva som ble fangenes videre skjebne. Men det var ingenting tilfeldig ved at de seks menn som ga sitt liv på Trandum 9. mai 1944, kom med i motstandsarbeid. Som Aanund Tveit selv sa det i et av sine brev fra Kristiansand kretsfengsel: «det er da en god følelse at en er med, med i alt». Tveits kamp mot nazismen begynte allerede før krigen kom til Norge. Det går en klar linje fra hans dikt «Tsjekkoslovakia» (da Tyskland invaderte Sudetenland i det tsjekkiske grenseland, uten inngripen fra Frankrike og England), trykt i Lillesands-Posten 2.10.1938, til den kampen han førte under krigen, og som han bidro til å føre fram til seier, etter sin død:

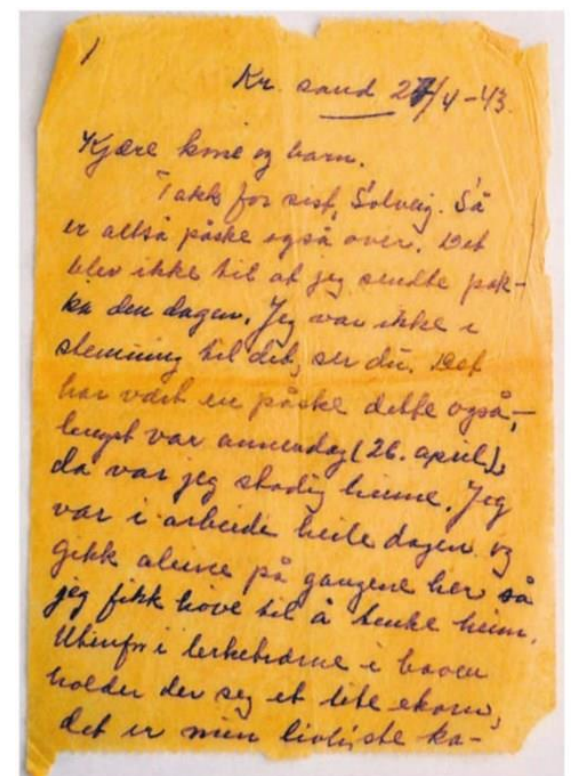
Verden gled seg over freden,
frukta av at du blei slakta.
Kanskje er det moteseden:
Lovnadsord skal ingen akta?

Svikferd utav eigne vaktmenn
ofra deg for dovenskapen,
og på disse Judas-paktmenn
dryss det ros og blom frå apen.

Ikkje takker eg for freden
kjøpt ved den slags offerfester,
men eg melder meg ubeden
millom harme syrgjegjester.

Aanund Tveit

Brev til familien skrevet på dopapir

BREV FRA FENGSELET

I likhet med mange av fangekameratene som hadde vært ledende i oppbyggingen av motstandsbevegelsen på Sørlandet, var Tveit familiemann og engasjert samfunnsmenneske i førtiårsalderen. Under fangeoppholdet i Kristiansand fikk ikke Tveit skrive brev hjem. «Disse brevene må du ikke nevne til noen», noterte han i et brev til sin kone den 27. april 1943, «det er smugla ut.» Norske ansatte ved Kretsfengselet hjalp til med den hemmelige postgangen. Brevene ble gjerne tullet inn i noe tøy. Helt sikker kunne brevskriveren aldri være på at brevet kom fram – og ble lest. «Nå håper jeg dere finner brevet før dere legger tøyet i vann», heter det i et brev datert 24. mars 1943.

Brevene Tveit skrev hjem fra tida i Kretsfengselet i perioden januar–april 1943, gir i glimt innsikt i en nervøs og ensom fangetilværelse: «Livet uten dere er en meningsløshet. [...] Jeg drømmer om dere alltid, og jeg må bruke lang tid hver morgen for å finne meg til rette innenfor disse murene.» Han visste ikke noe om hvor saken hans sto, om han måtte belage seg på ytterligere forhør, om han kunne regne med å bli forflyttet eller om det ventet en rettssak. Blant de ni som ble stilt for SS-domstolen i Oslo våren 1944, var Tveit den som ble holdt igjen lengst i Kristiansand. Da nyheten om forflytning kom, mottok han den med glede: «Det skal bli herlig å komme ut i fri luft etter alle disse månedene i bur.» Han så også fram til gjensynet med de mange bekjente fra Sørlandet som hadde blitt sendt i forveien.

«44 GIR VON OM FRED»

I 1943 kom alle fangene i «sørlandssaken» til å sette sitt preg på livet på Grini. Det var stor sorg blant fangene den 10. juni da hele 150 mann, samtlige deltakere i Milorg D18, ble sendt i konsentrasjonsleir. Om lag halvparten havnet i Natzweiler som NN-fanger (Nacht und Nebel). 13 personer som ble ansett for å være hovedmennene bak oppbyggingen av Milorg og XU på Sørlandet, ble holdt igjen i Norge. Den 16. oktober 1943 kom ordre om at denne gjengen skulle isoleres på Fallskjermen, den beryktede dødsella på Grini. Det var foruten Laudal, Bjørge, Dyvik, Tellefsen, Tveit og Bø, også Erik Dahl-Hansen fra Kristiansand, politifullmektig Julius Hougen fra Kristiansand (sambandssjef), lege Odd Benestad fra Oddernes (Kompani Linge-kontakt i Kristiansand), lege Ragnar Lømsland fra Lillesand (XU-leder i Lillesand), høyesterettsadvokat Ernst Eckhoff fra Kristiansand (leder for Sivilorganisasjonen), bokhandler Haakon Ulstrup fra Risør og etter hvert Ivar Christensen (XU-leder i Vest-Agder).

Sørlendingene på Fallskjermen visste ikke om de skulle stilles for retten eller sendes til Tyskland. Det eneste de visste, var at det var et dårlig tegn at de havnet akkurat der. På det meste satt det 76 fanger på Fallskjermen, som egentlig var en gymnastikksal som var delt i to av en provisorisk vegg: Salen og Kalfaktoriet. Julen 1943 var ti av de innsatte på Fallskjermen dødsdømte. Det oppsto et sterkt samhold blant dem. De dannet et mannskor, drev gymnastikk, laget revy – og holdt gudstjeneste hver søndag samt en ettermiddag hver uke. Brakkesjefen erindrer: «Til å ta seg av den [religiøse] aktiviteten hadde vi en prest, en predikant, en teologistudent og Aanund Tveit.» Når Tveit tok på seg sin lyriske kappe, skrev han nynorsk, mens bokmål var hverdagsspråket. Alle diktene han skrev på Grini, var på nynorsk; brevene til kone og barn på bokmål. Diktene og stubbene han skrev mens han satt på Fallskjermen, gjemte han under en bordplanke. Etter krigen sørget den tidligere brakkesjefen på Fallskjermen for at Tveits papirer ble overlatt til familien. Dermed mottok familien brev og hilsener som de ikke hadde sett før, over ett år etter at det var skrevet. Her et par strofer fra det optimistiske diktet «Årsskiftet», forfattet nyttårsaften 1943:

43 i blod går ned,
44 gir von om fred.
[...]
Fred i kyrkje, fred i land,
fred imillom mann og mann.
Samvitsfred og sjelefred
legg det over heimen ned.
43, farvel, farvel!
44, gjer heimen sæl!

Aanund Tveit med Aud på fanget, Skjalg og Liv i midten, Aanund Dag på fanget til mor og kone, Solveig f. Johnsen.

Etter at bildet ble tatt, kom det nok et barn til verden, Geir.

Etter at sørlendingene ble overført til Fallskjermen, begynte Tveits skriverier å kretse mer rundt offermotivet. I de to siste brevene, ett til kone og barn og ett til moren og søstrene, sto det i forgrunnen. Et sted siterer han: «Heller dø med ære enn leve med skam.»

Dommen til døden

Reichskommissar Terboven ønsket en profilert rettssak som avskrekket nordmenn fra å slutte seg til militære motstandsgrupper i framtida. «Det er meg en sorg å fortelle dere at vi var i politiretten 14. april, og vi blev dødsdømt», skrev Tveit til sin kone og sine fem barn.

Den 14. april 1944 ble Höhere SS- und Polizeigericht Nord satt i Kristinelundveien 22 på Frogner i Oslo. Ni sørlendinger sto tiltalt for virksomhet til fordel for en fiendtlig stat og spionasje. De sto på mange måter symbolsk ansvarlig for all motstandsvirksomhet på Agder, og de følte sterkt at utfallet av saken var gitt på forhånd. Spørsmålet var hvor mange dødsdommer de ville få. Ved siden av de andre åtte, som satt på to benkerader, lå Knut Bø på gulvet på en bære, på grunn av sterke smerter fra revmatisk feber. Doktor Benestad var den eneste som unngikk dødsdom. Senere omgjorde Reichskommissar dommen for de to yngste, Christensen og Dahl-Hansen, til soning i Jugendabteilung, Grinis ungdomsavdeling.

Arne Laudal gjorde et sterkt inntrykk på alle som møtte ham. SS-dommeren Hans Latza og Gestapo-sjefen i Kristiansand Rudolf Kerner var blant de mange tyskerne i Norge som beundret Laudals naturlige autoritet, hans ranke holdning, rene fornuft og klare språk. I sitt forsvar i retten 14. april sa Laudal om sine menn: «Moralsk sett har ikke disse menn gjort noe galt. Dere ville ha forventet den samme pliktoppfyllende innsats og samme brennende kjærlighet til fedrelandet fra deres egne borgere, hvis en fiende hadde invadert deres eget hjemland. Når dere skal dømme disse menn bønnfaller jeg dere om å tenke over de forbrytelser de er tiltalt for, i lys av deres moralske plikt som norske patrioter.»

«HAN SER LENGRE ENN OSS»

Tveit gjennomgikk en sterk omvendelsesprosess i voksenalder. I fangenskapet fant han, i likhet med mange av kameratene, styrke i gudstroen. Den hjalp ham med å sette ting i perspektiv: «Du må sammen med barna unnskyld meg for at jeg fant det å være min plikt å kjempe for landet, så langt jeg rakk. Jeg er overbevist om at det er Guds vilje som skjer, kjære dere. Tida vil vise dere, som får lov å leve, at det er slik –.»

Det personlige offer får nødvendigvis ulik virkning for ofrenes nærmeste familie og venner på den ene siden, og for samfunnet på den annen side. For de nærmeste innebærer dødsofferet tap og savn, både på kort og lengre sikt. For samfunnet, derimot, gir fortellinger om mot og offervilje styrke til det nasjonale «vi»-fellesskap. Tveits brev kretser rundt forholdet mellom familiens tap og samfunnets seier. Nåtida knyttes sammen med forventninger om en framtid med fravær av krig, brutalitet og undertrykking: «Han ser lengre enn oss, og han har nok hermed avverget noe verre, skal vi se –.»

Mot er ikke det samme som dristighet; det er en forstandig standhaftighet som hviler på en innsikt i hva som er godt – i fortid, nåtid og framtid. «Vi kan dø for Norge; men svike det kan vi ikke», het det hos Tveit. Mange 17. mai-taler kommer nok til å gjøre bruk av honnørord som demokrati, menneskerettigheter og menneskeverd. Gjerne det. Men la oss ikke glemme den offervilje og det heltemot som la grunnlaget for det norske samfunnet slik vi kjenner det i dag.

9. mai 1944 ble de seks sørlendingene henrettet under det som siden ble kalt «Skuddene i Trandumskogen», og deriblant lillesanderen Aanund Tveit.

KILDER

<https://www.kubenarendal.no/publikasjoner/spaltestafetten/2014/fedrelandet-foran-alt/>

Stiftelsen Arkivets historiske arkiv, Privatarkiv etter Aanund Tveit.

K. Taraldsen, *Frihetens flamme – major Laudal og hans menn*, Kristiansand 1994.